

## БОНДАРЕНКО АЛІНА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,  
асистент кафедри загальної теорії права та держави,  
кандидат юридичних наук

### КОНЦЕПТ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВИ

Теза про автономію людського розуму, а також бачення існуючого права як невинуватених кайданів були тісно пов'язані із зародженням соціально-філософського індивідуалізму епохи. Виразним проявом такого індивідуалістичного прагнення була доктрина природного стану, яка стала початком міркувань про природне право, натомість у середньовіччі природний стан був просто станом людства з теологічним значенням. Відмінність полягає в тому, що до початку модерну природне право було ідеєю права *в і над* позитивним законом, а в модерний період воно розглядається як право, що існувало в природному стані *до і над* позитивним правом [1, р. 89].

Із того ж джерела походить і специфічна методологія всіх нових систем природного права. Мислителі не починали, як у більш ранній період, з того, що людина за своєю суттю є соціальною істотою, а весь порядок соціальних інститутів (шлюб, сім'я, держава, міжнародна спільнота) та їх базові норми існують потенційно у такий спосіб, що сутність є втіленою тільки в завершенні та ієрархічному упорядкуванні соціальних форм в процесі руху від різноманітних «недосконалих» суспільств до «ідеального» суспільства. Початком стала емпірична природа (емпіричне ество людини), що була виявлена за допомогою абстракції, і з її психологічної рушійної сили, що розглядалась як фундаментальна, було виведено раціоналістичним способом систему етики й природного права. Для Т. Гоббса, наприклад, цією рушійною силою був егоїзм, для С. Пуфендорфа – товариськість як не більш ніж зовнішній прояв суспільного інстинкту (*sociableness as mere formal sociality*), для Х. Томазія – щастя, тобто «похвальне, приємне, безтурботне життя» [1, р. 112–113].

У цьому сенсі тотальна телеологічна чи радше есхатологічна спрямованість системи Томи Аквінського стала «каменем спотикання» для мислителів Нового часу і, передовсім, для соціальної філософії Тома Гоббса. Спочатку Гоббсу необхідно було ідеологічно спростувати католицький перфекціонізм системи Аквіната, особливо його прагнення ототожнювати «досконале суспільство» католиків і «політичне співтовариство» людей взагалі. Гоббс, услід за Н. Макіавеллі, повністю відділив політику від християнської есхатології і спробував переосмислити ідею природного права в дусі матеріалістичної антропології, заперечуючи необхідний концептуальний зв'язок між природним і божественним законом [2].

Розпочинаючи відлік історії сучасних уявлень про права людини від Гоббса, ми не приділяємо багато уваги нідерландському мислителю Гуго Гроцію. Варто зауважити, що історики сперечаються щодо внеску Гроція у перші спроби змістити божественність з її центральної ролі в доктрині природного права. Наприклад, Генріх Роммен (*Heinrich Rommen*) зазначає, що неприйнятною можна вважати точку зору, яка довгий час панувала, що доктрина природного права починається з Гроція, якого часто іменують батьком природного права [1, р. 35]. Роммен розцінює Гроція як перехідну фігуру між двома великим ерами. Зберігаючи багато зв'язків із попередньою епохою, Гроцій водночас увів теорію природного права до модерного періоду з його відмітними ідеями, такими як раціоналізм, суспільний характер і конкретні політичні цілі [1, р. 42]. Р. Веттерлі та Г. Брайнер детально досліджують питання зв'язку концепції природного права Гроція з його теологією та доходять висновку, що цей зв'язок є фундаментальним. Як твердять ці автори, ми не зможемо правильно зрозуміти ідеї Гроція про природне право без визнання їх теологічної природи [3, р. 371–372].

Для того, щоб здійснити перехід від доктрини природного права до ідеї природних прав (а згодом і до прав людини) був необхідний потужний поворот до самого індивіда. У Новий час ознакою такого повороту стала ідея суспільного договору як основи громадянського суспільства. Саме відтоді взаємодія людини і держави через ті чи інші моделі гарантування прав людини стає темою розмірковувань мислителів. Сам термін «договір» містить у собі ключ до нового сприйняття індивіда. Він передбачає рівність індивідів, які його укладають, тому що договори – це угоди між сторонами, які мають незалежний статус. І в цьому сенсі суспільний договір – це повністю винахід модерну.

Оскільки в таких теоріях індивіди розглядаються як автономні людські істоти, наділені вродженими природними правами, вони більше не є «підданими» чи просто «елементами конструкції» верховної влади. У формальному сенсі договір передбачає вибір щодо вступу у взаємні зобов'язання, які існують в силу природного права. У матеріальному сенсі він передбачає передачу природних прав індивідів в обмін на досягнення політичної та соціальної організації [4, р. 71]. Як зауважує А. д'Ентрев, ідея договору була єдиним можливим засобом встановлення природних прав індивіда в рамках держави [5, р. 59].

У «Левіафані» держава виникає із суспільного договору, за яким піддані передають їй свої природні права й пропонують розпоряджатися ними на благо держави. Але люди не укладають договір із сувереном, навпаки – кожен укладає договір з кожним, і тому сам суверен в результаті не зв'язаний жодним договором: «...оскільки право представляти всіх учасників договору надане тому, кого вони роблять сувереном шляхом договору, укладеного тільки одне з одним, а не сувереном із кимось із них, то порушення договору не може йти від суверена і, отже, ніхто з його підданих не може бути звільнений від підданства під тим приводом, що суверен порушив якісь зобов'язання. Те, що той, хто став сувереном, не укладає попередньої домовленості зі своїми підданими, –

очевидно, адже він мав би укласти договір або з усім гуртом як однією стороною домовленості, або ж кілька договорів з кожною людиною окремо» [6, с. 189–190].

Загалом слід зазначити, що сьогодні в історії політичної думки вже не викликає сумнівів той факт, що історія конструктивних взаємовідносин лібералізму та колоніалізму є доволі довгою. Ці відносини, можливо, не сягають перших європейських поселень за межами Європи в XV ст., але цей очевидний зв'язок можна прослідкувати з моменту зародження лібералізму в рамках традиції природних суб'єктивних прав із початку XVII століття. З початку XVII ст. європейські мислителі, які пізніше були названі ліберальними тією чи іншою мірою, розробляли свої теорії так, щоб одночасно осмислити і внутрішній(національний) контекст, і колоніальний.

### ***Список використаних джерел:***

1. Rommen H. A. The Natural Law. A Study in Legal and Social History and Philosophy. Indianapolis : Liberty Fund, 1998. 278 p.
2. Ивушкин А. С. Эволюция понятий «естественное право» и «права человека». *Наука. Общество. Государство: Электронный научный журнал*. 2016. Т. 4. № 2(14). URL: [http://esj.pnzgu.ru/files/esj.pnzgu.ru/ivushkin\\_as\\_16\\_2\\_06.pdf](http://esj.pnzgu.ru/files/esj.pnzgu.ru/ivushkin_as_16_2_06.pdf) (дата звернення: 15 травня 2022 р.)
3. Vetterli R., Bryner G. Hugo Grotius and Natural Law: A Reinterpretation. *The Political Science Reviewer*. 1993. Vol. 22. No. 1. P. 370–402.
4. Wiltshire S. F. Greece, Rome, and the Bill of Rights. Norman : University of Oklahoma Press, 1992. 247 p.
5. D'Entrves A. P. Natural Law: An Introduction to Legal Philosophy. London : Hutchinson, 1970. 208 p. P. 59.
6. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. Київ : Дух і Літера, 2000. 606 с.

**Ключові слова:** виникнення держави, модерна держава, природне право, суспільний договір, права людини, позитивне право, держава.

**Key words:** emergence of the state, modern state, natural law, social contract, human rights, positive law, state.

### ***КОБКО-ОДАРІЙ ВІКТОРІЯ СЕРГІЇВНА***

*Національний університет «Одеська юридична академія»,  
асистент кафедри загальної теорії права та держави,  
кандидат юридичних наук*

### **ФУНКЦІЇ ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ**

У юридичний та політичний думці правовий менталітет різних «часів і народів» вже досить давно (принаймні з середини XX ст.)